

VAKIFLAR TARİHİNDE: TOSYA

HÜSEYİN SİDKİ KÖKER

Sanayi Bakanlığı Enerji Dairesi Reisliğinde Uzman

Tosya, vakıflar tarihi için zengin bir meşherdir. Yerüstü ve yeraltı âbi- ve şahideleri boldur. Roma ve Bizans kalıntılarından epeyeleri mevcuttur. Fakat, sosyal ve ekonomik gelişmelerde, tabii âfetler sebebiyle sık ve çok değişiklikler olmuştur. Bu yüzden de tarihî vakıfların yerlerini tesbit, çok güçleşmiştir. Yazımızda görülecek maddetüli hükümlerde, bir zaruret aramak gerektir.

Tosya'daki vakıfların önemi, çed bolluğuyla İsfendiyar Oğulları devrini takip eden Osmanlı tarihî ulularından bir haylisinin eserler bırakmış olmasındadır. Bunların da çoğu, ya yok olmuş, ya hüviyyet değiştirmiş oldukları için, tam birer tarih mev-

zuu olmuşlardır. 1914 (Rumî 1330) da şehrin bir tarafı, 2 yıl sonra da o bir gecesinin yanmış ve 1943 deki büyük muntıkavî depremdé de kalanının tamamen denecek derecede yıkılması, neticede şehrin yeniden teşkilâtlanması, arzettiğim değişikliği umumileştirmiştir.

Bu itibarla tetkik yazılarımızda Tosya vakıfları tarihi eşelenirken, şehrin evvelki durumu da dile gelmiş olacaktır. İmkân ve kaynaklarımız müsait olduğu nisbette hatâdan kaçınmağa çalıştığımızı, bunu yaparken de en küçük kayıt ve vesikaları ihmal etmediğimizi işaret etmek isteriz.

Okuyucuların, bu şartlara göre emek ve eseri değerlendireceklerini umuyoruz.

Tosya'da Abhâne ve Sakahâne

Kayıtlarda bir «Abhâne ve Sakahâne» görülür. Bu, nerededir, hangi tarihte kim veya kimler yaptırmıştır? Açık bir beyanı yok. İstidlâl ettiğimiz bazı vasıfları (1) gözönüne alırsak, bu te'sisin Taslı Pınar denen anıt olabileceğine hükmedebiliriz. Bulunduğu mahal-

lenin, adını taşımakta olması, inşası tarihi ve kayıtları bulunamayacak kadar eskiliği, şehrin göbeğini doldurması, Pınar Mescidi vukû'atı, bu te'sisin tahrir tablosuna işlenmesi (2), gerek bu, gerek Aşağı ve Kuyucu adlarıyla anılıp tanınan diğer iki pınarın tahrir ve vakıf kayıtlarında müstakil bir işaret almamaları... gibi deliller bizi böyle bir hükme sevk etmektedir. Ger-

1 «Vakf-ı Velid Mukbil berâ-yı 'Abhâne ve Sakahâne ve İmam ve müezzin-i Mescid-i Pınar ve Çorâğ-ı Câmî' ve tevliyyet ve nezâret ve ta'âm 2000 akçe vakf idüb Pınarbaşı Mescidi İmamı ve müezzin-i birer hafim ilâve-i idüb meblâğ-ı merkûmun ribhinden kırkar akçe virilüb ve Sakahâne meremmâtına on beş akçe ve ferrâşe kırk akçe ve mütevelliyeye yüz beş akçe ve câmî'de yanan üç çorâğ'a kırk akçe ve ta'âme doksan beş akçe ta'yin idüb Ramazanda veya Kadir gıcesinde ta'âm idüb İki Hatim du'ası ideler diyü şart hüsnü'dür. Ber-müceb-i vakıfnâme ber-müceb-i Defter-i 'atfık.» (Tapu K. U. Md. Kuyûd-ı kadîme Arş. Def. No: 578, s. 122 Tarih: H. 987 - M. 1579 - 1580.)

2 «Nefs-i Tosya'da Pınar Mescidi demekle ma'rûf mescidin bazı vakıf yirleri» varmış. «Kadimden vakfiyyet üzere tasarruf olagelmış ve on pâre baş 'öprü vakf-ı kadim-i mescid-i mezkûr imiş. Hâliyâ İmam mevîlâna Nu'man İmam. Bâ-Berâti sultânî ber müceb-i Defter-i 'Atfık (Sahife: 118).

Sefa Halife: Sahife 122 de 1000 akçe;
'Aynî Kadî: 10000 akçe;
Peri Kadî: Sahife 122 de 2000 akçe vakf etmişler. Şartlarını almıyoruz.

çi bu gün Pınar Mescidi de yoktur (*). İleride bundan da ayrıca bahsedeceğiz.

Yukarıdaki Abhâne ve Sakahâneyi biz, Taşlı Pınar, Yukarı Pınar denen pınar olarak kabul ediyoruz. Gür olan suyu bir çok yerlere hususi mecralarından dağıldığı gibi, mahalle halkı kaplarını doldurarak ve gelip gidenler içerek istifade ederlerdi. İsfendiyar oğullarından ikinci İbrahim Bey'in yaptırdığı çarşı içindeki Büyük Hamamın, Abdürrezzak Câmî'i önünde iken şimdi cümle kapısı önüne nakledilmiş olan şadırvan ile Pazar Câmî'i yanındaki şadırvanın suları bu pınardan gelirdi. Bu sebeple, bu ad, ancak bu pınara yakışıyor.

Şehrin güneyinde Aşağı Pınar, birkaç kilometre doğusunda da Kuyumcu Pınarı denen iki pınar daha varsa da, gerek suları, gerek hizmetleri ölçülemeyecek derecede kısır ve bakımsızdırlar.

Şimdi şehir dışına kaldırılmış olan Tabakhânenin su ihtiyacı da Taşlı Pınardan karşılanırdı.

Tabakhâne, Pınarla Kuru Çay ve Pınarbaşı Cami'i arasında sıra dükkânlar ve iş yerleri halinde çarşı içine kadar dizili idi. Cami'in kiblesinin solunda dış tarafta taş bir oluk, iki büyük çeşmesinden bol bol su saçar. Onun da solunda tek çeşmecik işliklere su akıttırdı. Aynı mecralarla pınardan ayrıca giden sular da vardı. Taş oluktan ve işliklerden boşalan sular, ayaklar halinde Kuru Çaya dökülürdü. Pınarın ön tarafında bir Çamaşırhânesi vardı. Etrafı yüksek ve kalın duvarlarla çevrili, kapısı ağızında Karagöz türbesi, içeride uzun bir müstatil şeklinde yontulmuş mermer taşlardan yapılmış yıkama yeri, dışarıda pınarın suyunu Çamaşırhâneye veren bir hayvan sulağı bulunuyordu. Pınarın, Çamaşırhâ-

ne kısmı bu gün, şehrin Termik santrali olmuştur.

Hayvan sulağı ile Çamaşırhâne duvarında dikkati çeken bir de kitâbe vardı. Şekillerden ibaret, yazıdan yoksun, anlamı henüz meçhul olan bu kitâbe, şimdi Kastamonu müzesinde imiş.

Eskilerin deyimiyile Taşlı Pınar'ın hudutlarını belirtmeye lüzum yoktur.

Gurre-i Safer. 1174 (M. 1760) tarihli bir kayıta (Hurufat: 1127 V.K. Arş.) şöyle deniyor:

Ulemâ ve sulehâ Şer'iyeye Mahkemesinde, Kadı huzurunda toplandı. Debbaghane çeşmeleri kimsenin malı değildir. Bu çeşmelerden sular, boşa ve çaya akıyor. Halbuki, Musallâ ve civarında çeşme yok. Halk, abdest v.s. ihtiyaçları için su bulamıyorlar. Kendi güzel mallarımızdan harcayarak, bu ihtiyacı karşılamak istiyoruz. Hacı Hasan, bir çeşme yaptı. Mütevelliliğini de ona vermeliyiz. Buraya pınardan ve Debbaghane çeşmelerinden su verilmesini dilemişler. Kadı Mehmet Emin arzı ile berat verilmiş.

Bu kayıta geçen (Musallâ) neresidir, bu gün ne haldedir?:

Musallâ, «Namazgâh» diye anılırdı. 40 sene öncceye kadar Cum'a, Bayram namazları kılındığı, hattâ vaazlar verildiği oluyordu. İçinde hem taş minber, hem cenaze taşı (Musallâsı) vardı. Etrafı yüksek duvarlarla çevriliydi. Saha, İbnî Selim Mahallesinin Çarşıya inen yol sağındaki eski Rüşdiye, şimdi Fevzi Paşa Okulu önünden Demirciler dükkânlarına kadar uzayan müstatil şekilli, üstü açık genişçe bir yerdir. Şimdi minber ve musallâsı kalkmış, okulun spor alanı hizmetine tahsis edilmiştir.

Kayıta sözü geçen çeşme veya çeşmelerin kitâbe veya başka işaretleri olmadığı için, gördüğüm çeşmeleri kaydediverceğim:

Eski Rüşdiye mektebi, Hıdırlık önünde, Demirciler ve Musallâ (Namazgâh) üstünde, bu iki yer arasındaydı, harapçaydı. Yanından çarşıya inen yol tarafında üstü

* Pınar ve Hotana Mescidleri ve ikincinin bir de mektebi ile, 'Atâ veya Atabey Cami'i iki tarafında yer almıştı. Mescid ve Câmî' 1330 (M. 1914) de büyük yangında yanmış, kalan yıkılmış, yerleri Pınar plânıyla meskenlere ayrılmış, satılmış ve evler yapılmıştır.

açık bir toprak koridor, yol tarafında iki kapı helâ, karşısında mektebin birinci katına çıkan beş basamaklı bir merdiven, sokak duvarında açık küçük yalıklı bir duvarın dış tarafında da iki ahşap oluğa iki filekeden akan iki su, bağlara giden yolun Hıdırlık tarafında ve mahalle yolu köşesinde de bir küçük taşoluğa akan çeşme vardır.

Tahminen 50 yıl kadar önce, Namazgâh ayaklanması olmuştu. Orada oyun vermekte olan bir trup veya gurup, kapıları kapatmış, seyircilere bilet satmaya başlamıştı. Parasız cümbüş seyretmeğe alışmış bir kısım insanlar, «Orası ibadet yeri. Davul çalınıp Zurna öttürülmez.» yaygarasıyla şehre yayılıp halkı ve sözerlerini toplamışlar, önlerine katmışlar, Namazgâh kapılarını zorlayıp yüksek duvarlardan aşip içerideki seyircileri taşıyıp kaçırmışlar, Kaymakamı yaralamışlar, Eşrafi Telgrafhaneye götürüp teller çekirtmişler, vilâyetten heyetler gelmiş, olayla ilgili olanları tevkif ederek Kastamonu'ya göndermişler, orada muhakemeleri yapılmıştır⁴.

Taşlı Pınar, hem bulunduğu mahalle-ye, hem pek yakınındaki bir cami'e adını vermiştir⁽⁵⁾.

Taşlı Pınar'ın kuzey batısına ve Tabakhânenin baş taraflarında bulunan ahşap, üst katı mektep olan cami, (6) ile, aynı pınar'ın kuzey doğusundaki kârgir

⁴ Namazgâh ayaklanması denen bu olayda, bu satırları yazan, emerhum amucası Abdülkadir Efendinin kucagında oyunu seyretmiş, hücum sırasında yine öylece hükümet binasının o zaman Mescid, şimdi Nüfus Dairesi olan odasının penceresinden vak'ayı takip etmişti.

⁵ Pınarbaşı Mahallesi, Pınarbaşı Camii'.

⁶ Mektep, sıbyan ve Kur'an içindi. V. K. Arş. H. 1126 No. da, Gurre-i Ramazan. 1175 (M. 1762) tarihi ile kayıtlıdır. Kur'an Mu'allimi Mustafa b. Receb'in vazifesine vücûh ile çalışmakta ve fakat beratsız olduğu anlatıldıktan sonra, vakıfın vakfı nemasından yevmi üç akça ve berat verilmesi Kadı nâibi Müfti zade Mehmed müceddeden (ilk) berata bağlandığı yazılmıştır. H. 1175 (M. 1762) tarihli kayda göre, Mekteb'i Hotana oğlu Hacı İbrahim Efendi yaptırmış. Daha evveli belli değil. Burada bir not koymak iş-e-rim: Tedrisatı birleyen ve Devlet elinde toplanan konun çıkıncaya kadar, bu gibi mekteplerde Mu'allimler haftalık küçük ücret karşılığı çocukları okuturlar, Devletten bir şey almazlardı.

diğer bir cami ve ikisinin arasında Karabaş şeyh tekye ve türbesi vardı. Her üçünün de vakfiyeleri yoktur, kayıptır ve tes-cil de ettirilmemiştir. İnşa, tamir, yenileme tarihleri gibi vukûat kayıtları da bulunmamaktadır. Diğer vukûat kayıtları ise doyurucu değildir⁽⁷⁾. Bu iki cami'den birisi (Kârgir ve Taş Minareli olanı), Mahalle Cami'i, öteki Tabakhane Cami'i veya Mescid'i diye anılırdı. Son 50 yıl içinde, bütün cihetlerini üzerine almış olduğu için, Mahalle Cami'ine, «Dereli Hoca» Hasan Efendi Cami'i diye adlandırılmıştı.

Üstü mektep olan cami'in bânisi, Atabeğ Gazi (8) olduğu anlaşılıyor. Bu zat, eski Kastamonu «Beğ» lerindedir. Bu zatın Sazovasında, Kuşçular köyü ile Kal'a denilen harabe (9) arasında da «Beğler Atabeğ» Cami'i denen bir ma'bedi kayıtlı⁽¹⁰⁾ ise de; şimdi böyle bir Cami ve Sakahâne için, İmamiyeti Kastamonunun Çelebi Mahallesinde bahçelerinden Kastamonu'da vakıf arazisinden bahsedilen kayıt ve vesikalar⁽¹¹⁾ gördük. Sözü geçen cami ve Sakahâne için İmamiyeti Kastamonu kazasında, «Karye-i Kuzyaka'da Gönç yerli ulu çiftlik» ini vakfetmiş⁽¹²⁾.

⁷ Fakat; Sıbyan mektepleri o zamanlarda, asıl vakfa uyularak, Kadı veya Nâiblerin teklifi üzerine Mu'allimlik tevcih olunan bir veya birkaç kişi (Hoca) tarafından idare edilirdi. Vakfın geliri yeterliyse gündelik akça da bağlanırdı.

⁸ Hurûfat: 1127 No. lu defterin Tosya kısmında Şevval 1172 (M. 1759) ve Şa'ban, 1172 (M. 1759) «Debbaghâne kurbinde Atabeğ Gâzi»; «Debbağlar sükunda Atabey binası Camii'.

⁹ Kale'nin harabelerinden izler vardır. Tosya'nın Arkeolojik durumunu incelemiş olan Kastamonu Müzesinin değerli ve gayretli Müdürlü Ahmet Gökoğlu'ndan ricada bulunmuşuk. Bir seri makale ile dileğimizi yerine getirdi. Bu makalelerinden birinde, inşa tarzı ve kullanılmış olan malzeme l'ibâriyle çok eski zamanlara ait olduğunu belirtmişti. Belki Kale denilen harabe, Atabeğ Gâzi'nin Camii'indir.

¹⁰ Esas: 1/10 No. 2384 Vakıf kayıtlar Arş.

¹¹ Başb. Arş. Cevdet tasnifi 2 No. lu Evkaf defterinin 8106 sıra No. taktırir özeti: Safer. 1267 (M. 1850) ve aynı defterin 15789 sıra No. da vakıf arazi ve bahçeleri.

¹² Gâzi Beğ'in Camii'ine ait vukûat : Esas: 1/10 sıra No. 1042 de Pınarbaşı Mahallesi Camii'

Bu vakfın geliriyle kendi türbesinin Türbedarı da geçinecektir. Türbesi Tosya'dadır. Bunu biraz önce verdiğimiz kayıttaki şu tafsilâttan anlıyoruz: «Türbedar Hacı İbrahim veledi 'Abd ül-Kerim evlâdından Hacı-Baba oğlu İshak vakfiyet üzere bâ-berat mutasarrıf. Mezkûr İshak fevt, evlâdından Mehmed bâ-berat mutasarrıf.» Bu kaydın saydığı bu aile, meşhur İslâm âlim ve müelliflerinden Hacı Baba b. İbrahim Efendi evlâdıdır. Tosya'da bir Zâviyeleri vardı. Şimdi cami'dir. Hazîresi Kabristandır. Atabeğ Gazinin Türbesi, bu cami hazîresinde olmalıdır. Her halde vazifeli veya Timarlı olarak yaşamış ve ölmüş olacaktır.

Bezîrhâne ve Tetir- Palamut Değirmeni :

Tabakhâne sahası, şehrin en kalabalık ve hareketli kısımlarındandı. Tabakhâne denince esnafın orta malı bir sergi, satış ve alış yeri, bir bezîrhânesi, bir de Tetiri, Palamut ezen atla çekilir değirmen vardı. Bezîrhâne (19) de daha ziyade bü-

vuk'atı da Esas: 2/10: 1862 dedir. H. 927 (M. 1521) tarihli ve 291 No. lu Tapu tahrir defteri. Bu defterin II cisi: Başb. Arş.) 4 üncü sahifesi solunda: «Vakf-ı Mescid-i Sakahâne; «merhum Gâzi Beğ kendi türbesine karye-i Kuzyaka'da Gönç yeri ulu çiftlik vakfetmiş... «Türbedar Hacı İbrahim veledi 'A. Kerim evlâdından Hacıbaba oğlu İshak vakfiyet üzere bâ-berat mutasarrıf.» dendiğine göre, o tarihte dahi vakfiyesi mevcut değilmiş.

¹⁹ Bezîrhâne tahrir kaydını da aynı defterin 12 ci sahifesi solunda buluyoruz: Asıl Bezîrhâne, o tarihte harapmış. Kadı ma'rifeti ile satılmış. 900 akça e'miş. Bu paranın ribhinden 60 akçasının İmam'a, 60 akçasının Müezzine, 15 akçasının Mütvellîye verilmesi Hüccet'e bağlanmış. Bu cihetlere kimlerin mutasarrıf oldukları da Hüccet'te yazılmıştır.

Aynı Tahrir defterinin 6 ncısında da şöyle bir kayıt var : «Nefs-i Tosya'da Pınar Mescidi demekle ma'ruf mescidin bazı vakıf yerleri var imiş kadimden vakfiyyet üzere tasarruf olagelmış ve on pâre bağ öşrül Vakf-ı kadim-i mescid-i mezkûr imiş, İmam Mevlâna Nu'man, İmam bâ-berat-ı sultanî her-muehb-i defter-i 'atîk.»

«Bezîrhâne : Vakf-ı mescid-i mezbur: 80 Hâsil: 220» Bu kayda göre Bezîrhânenin yıllık l'tibarî geliri 220, vakf için ödenecek kira, yahut icare veya mukata'ası 80 akça demektir.

yük baş hayvan derilerinin tabaklanmış olanları yumuşatılır, terbiye olunurdu. Değirmenin kaydı bulunamamıştır.

Rumî 1330 un 30 Ağustosunda (M. 1914) ki büyük yangın, Taslıpınar, Yukarı Pınar denen pınardan başka yazıda adı geçen her yeri kül etti.

Abdî Çelebi Mescidi :

Bu mescid, H. 986 ve 987 (M. 1578-1579) yılları Emlâk ve Evkaf tahririnde (Tapu: Kuyud-ı kadîme) ve 438 No. Tapu ve Vakıf tahrir (Baş b. arş.) defterinde yer almıştır. Bu defterlere, « bermuceb - i defter-i atîk » geçmiştir. O zaman da vakfiyesi yokmuş. Bu defterlerdeki (Sayfa No: 121 ve 41) dir. Vâkıfın biyografisi, Mescidin inşa tarihi bulunamamıştır. Tahrir defterlerinde zamanı vergi mükellefleri 18, müstesnaları da biri kadı, biri imam olarak 2, cem'an 20 kişi olarak gösterilmiştir ki, pek kalabalık olmıyan bir mahallede inşa edilmiş olduğu anlaşılmalıdır. Kayıtlarda vâkıfın «Hacı» olduğuna işaret yoksa da, böyle bir hayrı yapabilecek gelire mâlik olanın o devirlerde önce «Hacc» etmesi din ve âdet icabıydı. Dîin, Ş e h r e k ü s d ü M a h a l l e s i n d e «H a c ı A b d î M e s c i d i » denen ve «Mescid önü» mevkiinde bulunan ibadethanenin ilk bânisi bu zat olmak gerekir. Zira, H a c ı H ü s e y i n oğlu H a c ı A b d î isminde sonradan vâkıflar arasına karışan zatın Gurre-i Muharrem 1056 (M. 1646) tarihli vakfiyesinde bir mescid inşa ve vakfettiğine dair işaret ve başka kayıtlarda da delâlet yoktur. Bununla beraber, değerli üstadım B. M e h m e t R i f a t U r k a y a , 21/3/1949 tarihli mektubunda bu mescidin D a m g a c ı oğlu M u s t a f a (Tevfik beyin babası. 1056 H. tarihli vakfiye sahibi Hacı Abdî Efendinin ahfadı) idaresinde bulunduğu devrenin uzak olmadığına telmih ederek, aynı mescidin bu ikinci zatın vakfı olduğunu kabul etmektedirler. Aynı zamanda mescid arsasının Vakıflar idaresince tasfiye edilmiş olduğunu da ilâve ediyorlar.

Yukarıda kaydettiğim defterlerde bu mescidin imam ve müezzine vâkıf,

«Deryayı Orta Pınar» (bugün aşağı pınar) mevkiinde 6 kilelik zemin (yer) i olan bir bağ vakfetmiştir. Yine Abdî Feyzî ve Fatıma 800 akçe vakf ve aynı mescitte ribhinden birer. Çerağ yakılmasını şart etmişler. Bunlar da «Defter-i atik» den geçirilmiş. Bu isimler, üç vâkif kardeş olsa gerektir.

Abdî Çelebi ve kardeşlerinin kimlikleri, mescidin inşa tarihi, yanmadan önceki istihaleleri belli değildir.

Mescidin cihât ve tevliyyetine ait tevcihler, Z. ka'de. 1136 (M. 1724) tarihleriyle kayda geçmeğe başlamıştır. (V. K. Arş. Hurûfat : 544, 1091, 1119, 1120, 1123, 1124, 1126, 1130 Tı-Tosya). Kastamonu Müzesindeki (Tosya Şer'iyye Mahkemesi mahfuz sicillindeki No. 586 sayfa : 28, s. 103) Zil-ka'de. 1136 (M. 1724) tarihli bir kayıta, Mescid vakıf parasından 2 akçe ile Hafız Mehmed müceddeden Müteveli nasbedilmiştir. Bu ferman (V. K. Arş. 1119 No. 11 defterde de var) kayıtlı tevcih vukuatının en eskisidir. En yenisi de Zil'ka'de 1216 (M. 1802) tarihlisidir. Mescidin eski tarihinden önce de cihetlerinde hizmet edenlerin mutlaka mevcut olması lâzım geleceği gibi, en sonraki tarihten beri de mevcutmuştur ve tescilde ihmaller, defter ve kayıtların tamamıyla korunamamış olması, mahalleli bakımının mahalle mescitleri giderleri için kaynak teşkil etmesi gibi sebeplerle bu eski mescidin tarihi kayıtlarında eksiklik bulmakta olduğumuza kaani'im.

Hacı Abdî (b. Hacı Hüseyin) ve Yukarı Suluhan :

Hacı Abdî, vakfiyesinde ve kayıtlarda Şehreküsdü Mahalleli olarak yazılıdır. Vakfiyesi gurrei Muharrem. 1056 (M. 1646) tarihlidir ve bunu Kadıasker Hüseyin b. Şeyh Mehmed Efen di tasdik etmiştir, tescili (V. K. arş. 1962 No: def. s. 221) yapılmıştır. Evlâda meşruta vakıflardandır.

Şartları :

Kendisi hayatta kaldıkça vakfının idaresi ve gâllesi de kendisine ait olacak,

tevliyyeti oğlu Mustafa Çelebi'ye ve ölümünden sonra nesli kesilinceye kadar oğullarında kalacak, nesli kesilirse hâkim, tevliyyeti caiz gördüğüne, vakfının gelirini de Medine fakirlerine verecektir. Vakfının meremmeti de gelirlerinden karşılanarak, vakıf, idame edilecektir.

Vakıf, bir (Han) dır. Halk dilinde adı «Sulu Han» idi. Bu adın verilmesine sebep, içinde su ve havuz bulunmasıdır. Yukarı diye anılması da çarşının aşağı tarafında bir de «Aşağı Sulu Han» bulunması sebebiyleydi. Bugün, ikisi de yoktur.

«Yukarı Sulu Han», vâkıfın vakfiyesindeki beyanına göre, Mehmed Paşa Hanı» karşısında, yanmış bir han yerine yapılmıştır. Mehmed Paşa; Mehmed Nâmi Paşa, Boyalı, Cedid Nişancı diye muhtelif tavsiflerle bilinen zatıdır. «Yukarı Sulu Han»ın «Yeni Cami», ve Çifte Hamam» önünden çarşıya inen sokağın doğusuna ve «Çifte Hamam»ın altından geçen sokağın da güneyine düşen adada han, mescid, kahvehane v.s. vakıfları mevcuttu.

Kıymetli tetkikleriyle bu oymağa ait vakıfların yerlerini tesbitte büyük yardımlarını gördüğüm M. R. Urkaya, vakfiyedeki yanmış han'ın «Kürt oğlu Han»ı ve daha sonra Bodur oğlu Hasan veya «Hasan Bodur Han»ı olan yer diye tahmin ediyorlar. Vakfiyede «Mehmed Paşa Hanı mukabelesinde ba'del-ihrak tecdiden bina eylediği» denmiş olması, vâkıfın ilk inşa ettiği hanın bir defa yanmış ve yine vâkıf tarafından ikinci defa yaptırılıp vakfiyeye bağlanmış olduğu anlaşılmalıdır.

Vakfiyede yazılı hudutlar :

«Mehmed Paşa Hanı mukabelesinde, dört tarafı tarih-i âmın tahtanı 17 oda ve Cendere, fevkanı 27 oda ve Cendere...»

Şu kayıt, Han'ın genişliğini ve derinliğini, ta'rif olunan yer itibariyle bugün muhtelif esnaf dükkânlarını kapsayan

muazzam adayı gözönünde canlandırmakla kalmıyor, aynı zamanda Han'ın, büyük şehirlerimizde çeşitli san'at, ticaret kollarının barındığı büyük hanlar gibi Tosya'nın bir hayli ticaret ve hele san'at meta'ı yapıp satılan bir yeri olduğunu da anlatıyor.

Han'ın her iki katında da Cendere (14) nin bulunması, o devirlerde bu handa ve emsalinde Tosya'nın en meşhur ihraç emtiaları bulunan Muhayyer (15), kumaş, alaca ve beyaz yün kuşakların dokunup terbiye edilerek satıldığını anlatmaktadır.

Vakıf şartlarından biri de yılda iki hatim indirilip rûhuna bağışlanmasıdır.

Vakfın evlâdı, Damgacı oğulları lâkabıyla anılırlardı. Bugün de soyadları «Damgacı» dir. Vakfın, sözü geçen vakıf hanında veya şehre şâmil olarak «Damga resmi» mültezim (16) liği yapmış olduğu için, bu lâkabı almış ve miras bırakmış olduğu düşünülebilir.

Han, R. 1330 (M. 1914) büyük yangınında yandı. Evlâdı yenilememiş, bazı kısımlarını satmış, mülkleştirmişler ve bu yüzden hissedar mirasçılar arasında vakfın vakfiyetini muhafaza için dâvalar doğmuştur.

Arsası üzerinde kimisi salaş, kimisi dükkân, kimisi mesken binalar vardır.

Abdülğafûr (Hacı Mehmed) Efendi Zaviye, Dergâhı :

K a r g ı Mahallesinin H a v u z a l t ı Sokağının 26 numaralı kapısı, A b d ü l g a f û r E f e n d i adlı zatın münderis olan Zâviye ve Nakşî Dergâhı ile kendisinin ve mensuplarından bazı

14 All Seydi merhum «Resimli kamus-u 'Osmanî» sînde Cendere'yi şöyle anlatıyor: Yunançadan Arapçalaştırılmış'ır; Farsçalaştırılmıştır. Manası : Mengene silindir, sıkıştırıcı alet.

15 Muhayyer, 11 Arşın boyunda, siyah yünden donluk kumaş.

16 Yıllık verimi, kendisine ait olmak üzere Devlete maktu' (kesişme) bir miktar ödemek usulü. Toprak mahsullerinden «A'sar» adıyla 40 yıl önceye kadar bu usulle vergi toplanırdı. Belediyelerin Kantar, Zebhiye gibi bazı resimleri de böyle toplanırdı.

larının medfun buldukları hazirenin kapısıdır.

Zâviye ve dergâhı, evlere inkılâp etmiştir. Evlâdından bazıları bu meyandadır. Doğum tarihi bilinmemekte, vefat tarihi kitabesinde 1252 (M. 1836-1837) olarak okunabilmektedir.

Kendisinin T o s y a 'ya gelip yerleşmiş seyyahinden olduğu ve ölümünden sonra da kerametleri görülegeldiği söylenir.

Zâviye ve tekkesi, türbesi, 1936 da zaptedilmiştir. Esas kaydı (Kastamonu : 5/10, s. 630, V. K. arş.) dedir.

Hazîrede H a c ı H a l i l , M e h m e d Â r i f efendiler gibi zevat da yatmaktadır. Kabristan, pek bakımsız haldedir.

Hazîrede medfun H a c ı M e h m e d Â r i f E f e n d i b. S ü l e y m a n b. H ü s e y i n 'in cami, medrese ve kütüphane vakfı mevcut ve vakfiyesi (Anadolu başlar: 1255, s. 96 Esas: 1/10 1123 ve 1392 V. K. arş.) de müsecceldir

H a c ı M e h m e d Â r i f , H a l i d i kolu Nakşîsidir. Vakfına tescil için Kaadirî şeyhi H a c ı N u r i E f e n d i y i müteveli seçmiştir.

Cami'ini, İstanbul'da Küçük A y a s o f y a M e d r e s e s i 'nde sâkin «kıdvet ül-Ulema il-âmilin» iken yaptırmıştır. Kendisi, T o s y a 'nın K a r g ı M a h a l l e s i 'ndendi.

Cami'in yerini hoca oğlu H ü s e y i n A ğ a 'dan satın almıştır. K a r g ı M a h a l l e s i 'nde, bir taraftan Ş a m f z â d e vakfından H a c ı A b d i bağı, bir taraftan S a r a ç A h m e d A ğ a e vi, bir taraftan tarik-i hass, bir taraftan tarik-i âmm. Cami'in mihrabı arkasında bitişik bir bab kütüphane, cami'in sol tarafında 8 bab hücre, yine mihrabın arkasında 60 hatve terbi'inde tahmin olunur bahçe ve cami'in sağ tarafında altı üstlü 6 bab harem odaları, malûm zira'da bahçe ve Debbaghâne bitişigi T a s l ı Ç e ş m e denen çeşmeden cari ve kunuvatına tebeiyetle satın alınmış,

mülküm olan 2 masura su ve kütüphanede 55 cilt kitap ve 2000 kuruş para vakfetmiştir.

Şartları şunlardır :

Her Cum'a ve Pazartesi geceleri camide hatm-i hâcegân (Yatsı namazını müteakip), sabah namazlarından sonra usûli nakşibendî veçhile teveccüh, ayda bir Kur'an hatm edilecek, şeyh mevcut fukara ile birlikte gizlice dua edecektir. Hatimlerin sevabı ölümünden sonra ruhuna, âba, ve ecdadının ve ümmehâtının ve meşayihinin ve bütün mü'minlerle mü'minatın ruhlarına hibe olunacaktır.

Hücrelerde, zikir ehli talebe oturacak.

Harem odalarında, hayatta buldukça kendisi, karısı, erkek ve kız çocukları; kendisi öldükten sonra erkek evladı, bu kol munkarız olursa karısı ve kız evladı oturacaklardır.

Kitaplar; müsta'id talebeye âriyet verilecek, okundukça yerine konacak. Kavi rehin ve kefil olmadıkça dışarıya verilmeyecektir.

Para: 10 u 11,5 kuruş hesabıyla istirbah edilecek. Bu gelirden :

Yevmi 4 akçası Şeyhliğe, 4 akçası Mütevelliliğe, 4 akçası İmamlığa, 2 akçası Müezzinliğe, 2 akçası Kayyimliğe, 2 akçası da hâfız-ı kütüplüğe ait olup hizmetlerini edâ edenlere, 30 akça yüzü kibleye dönük hatm-i Kur'an edene, 30 akça fukara it'amına sarfolunacaktır.

Hâfız-ı kütüplük ciheti, Şeyhe meşruttur. Diğer cihetler, mersûm vazifeleriyle hayatta buldukça kendi üzerinde, ölünce erkek evlâdının ekber, eslâh ve erşedinde kalacak, erkek evladı munkarız olursa harem odalarında kız evladı oturup 4 akça ile yalnız tevliyyete mutasarrıf olacaklardır. Diğer cihetler kendi hulefasına ve onlardan sonra da Hâlidîyye, onlardan sonra Nakşîyye hulefasına ait olacaktır.

Paranın gelir fazlası ile ebniye, kunuvat ve kitaplar ta'mir ve termim edilecektir.

Eğer bu şartlara ri'ayet «müteazzire» olursa, menafi mutlaka müslümanların fakirlerine hasrolunacaktır.

Hayatta iken vakfını azaltıp çoğaltmak, değiştirmek, elinde olacaktır.

Bu vakfiyye, vâkıfın hem ilim, hem tarikat yolunda yürümüş bir âlim ve şeyh olduğunu gösteriyor.

Tarife göre, Abdülgafûr Mehmed Efendi Zâviyesi de bu zâtın vakıflarının bulunduğu sahada olduğu ve bundan da Abdülgafûr'un vefatından sonra ihyaen kendi vakıflarını aynı yerde tevsi ve tesis etmiş olduğu anlaşılıyor.

'Abdülmecid Efendi ve Cami'i :

Abdülmecid Efendi Küçükçay'ın başında, şehrin iki tarafını ayırdığı yerde, Şeyh mahallesi'nin üst kısmında genişçe bir sahayı kaplayan Kabristan'a ve Kabristan'ın alt tarafında, ilk defa inşa ve vakfettiği bir cami'e ve o semte adını vermiştir. Bu makberenin etrafı duvarlarla çevrilidir. Dış tarafta, tepeye doğru uzanan daha eski ve geniş bir Kabristan vardır. Halen buralara cenaze gömülmez.

Küçük Kabristan ve bilhassa 'Abdülmecid Efendi ile babası (17) Şeyh Nasûhî Efendilerin kabirleri, şehrin bütün semtlerinden gelen dilekçi ve duacıların ziyaret yeridir. Bu makberenin kapısı karşısında, içeride bir de havuz vardı. Dolu iken kendir ıslanır, lüzumunda boş suyu bahçelere salınırdı. Suyun üstü kapalı, üzeri tavanlıdır.

Baba, oğul ikisi de hem vakıflar, hem eser ve gayretleriyle tarikatlar tarihlerinde yer almışlardır: Şeyh Nasûhî Efendi Zeyniyye tarikatına müntesip, Şeyh Tacüddin-i Karamanî den icazetliydi. Bursa'da Şeyh Safiyyüddin-

17 Şeyh Nasûhî Efendinin dedesi'nin İsrâfil, İsrâfil'in de Şa'banîyye tarikatının kurucusu Şeyh Şa'ban-ı Veli olduğunu bir kayıttan görmüş, not etmişim. Bulamadım. İsrâfil kaydı da vardır.

in vefatında seccadesine oturmuştu. İrşad mertebesine erişince bir müddet B u r s a'da kalmış, sonra T o s y a'ya dönmüş, 1518 (H. 924) de orada göçmüştür (18). Oğlu ile adı verilen kabristan'ın kapısından girilince, birkaç adım soldaki kavak ağacı dibinde, tepesinde yuvarlakça bir (taş'ı) bulunan merkad, o'nundur. İçeriye biraz daha, havuz'un soluna doğru ilerlenince, kocaman bir mezar görülür. Bu da A b d ü l m e c i d E f e n d i'nindir. Bu zatın ölüm tarihi tesbit edilmemiştir. Hicri 986 dan sonra olduğu anlaşılmaktadır (19). Yanlış olarak 1565-1566 (H. 973) de irtihal ettiği kaydedilmiştir (20). Her iki zatın da doğum yılları tesbit olunmamıştır.

Ş e y h N a s ū h i E f e n d i'nin C a m i'i ve mektep, G ü r ç e ş m e sokağı başındaydı. Geçen yıl hayır sahipleri tarafından, bu günün daha dayanıklı malzemesiyle cami, iki kat olarak yenilendi. Eskiden hem mektep, hem mahalle H a l v e t i olan yer bina yıkılmış, arsası yetersiz olduğu ve müsait arsası olan komşu biraz olsun satmadığı için, bu yer boş kalmıştır.

A b d ü l m e c i d E f e n d i'nin C a m i'i medfun bulunduğu kabristan'ın aşağı Ş e y h M a h a l l e s i'ne bitişen kısımda idi. Oda bir kaç yıl önce aynı suretle yenilenmiştir.

Her iki ma'bed de bu gün hizmettedir. Minareleri vardır.

Ş e y N a s ū h i E f e n d i C a m i'i'nin esas kaydı, (Kastamonu: 3/10 S. 1073 Kırmızı Ebru: 151) varsa da vakfiyesi yoktur. Tescil de edilmemiştir. Mekteb'inin iki asır önce, ikinci def'a inşa edilmiş olduğunu biliyoruz (21).

Ş e y h M a h a l l e s i'nin bu kısmında (idüğünü tahmin ettiğimiz) bir başka ma'bed, (Y a'k u p E f e n d i

M e s c i d i) daha kayıtlı olup (22) halen ne izi, ne bileni vardır. Bu mescid için yapılmış para vakıfları (*) vardır.

Vakıfların Şahsiyetleri:

Ş e y h N a s ū h i E f e n d i, ilm ü irfanını seccadesinden yaptığı telkin ve terbiye ile arkadaşlarına (talebesine ve dervişlerine) aşilamayı, kalern kullanmaya tercih etmiştir. Bu gün de aynı adı taşıyan mahallesine «Ş e y h M a h a l l e s i» denmesi, kazandığı sevgi ve saygı hakkında bir fikir verebilir. (Gerçi; bu ad'ın kendisine izafe ile konulmuş olduğunu gösteren bir kayıt ve vesika görmedik. Fakat; bu mahalle çevresi içinde, daha önce temeyyüz etmiş başka bir Ş e y h E f e n d i gelip göçmüş olduğunu gösteren bir dayanak ta bulamadık.) Seccâde hizmetini cami'inde veya mektep ve halvet binasında yapmıştır.

A b d ü l m e c i d E f e n d i'den başka evlâdı ve aile kadrosu belli değildir. Bazı müellif isimlerinin oğullarına ait olabileceği ihtimali düşünülerek, notları ilâve olunmuştur. (23)

22 «Ş e y h N a s ū h E f e n d i M a h a l l e s i'nde Y a'k u b E f e n d i'nin inşa ettirdiği mescid»: Tapu kuyûdu kadime Arşivi, Tahrir defteri No. 578, S. 117 tarih: H. 987 (M. 1579 - 1580): Y a'k u b E f e n d i 4300 akça vakfetmiş. Günde birerden yılda 360 cüz' okunmasını, tevliyetinin evlâdının eslahına ait olmasını ve ribhinden 150 Akça almasını, müezzin'e yılda 90, rogan-ı çerağ'a da 45 akça verilmesini şart koşmuştur.

* H a c i H a t u n da 50 Akça vakfederek, Pazartesi ve Perşembe günlerinde İmam'ın «Yâsin okumasını ve vakfının ribhini almasını şart koşmuş. Bu iki kaydın «Defter-i 'atik'» de kayıtlı yazılı.

23 Ş e h i t 'A l i P a ş a k ü t ü p h a n e s i No. 272. «Li- 'Abdülmecid tam» işaretliyle

a — «Risa'etü fi tefsiri 'l-müte'allika'ti bi't-temessül»

b — İstanbul Bayezid U. kütüphanesinin, Fırkâh bölümünde No. 2645/68 de «Mecmû'a: ül-fe'râiz» isimli ve

c — N a k i b ü l - E ş r a f E s ' a d E f e n d i Küt. de No. 3762 de «Tercih ül-bey-yinat inde te'aruz u l-berahin ve l-beyyinat» adlı diğer eserler, H a s a n b. namına kayıtlıdır.

18 Zeyli Şekayık tercemesi: M e c d i E f e n d i C. 1, s. 424

19 Tahrir defteri: Tapu K. U. Kuyud-ı kadime: No. 578 s. 117 H. 987 (M. 1579 - 1580)

20 Osmanlı müellifleri: C. 1. S. 113

21 Tarih: 9 Safer. 1186 (M. 1772)

Bullar arasındaki Yahya b. Nasûh il-İsrailî, bu aileden ve Abdülmecid Efen dinin kardeşi olmak lâzım gelir. Bu zat hakkında başka bir bilgimiz yoktur.

Abdülmecid Efen di ye gelince: Babası gibi mutasavvîf, mütebahhir bir fakih, ayrıca ilim ve kalem sahibidir. İstanbul kütüphanelerinin kataloglarında müte'addid eserleri kayıtlıdır. Tosya'da, ellerde ve evlerde de elyazısıyla te'lif ettiği eserler teberrük için saklanır. Aded veçhile gördüklerimizin baş ve son kısımlarının foto-kopilerini almak için, saklayanlardan istedik, elden kaçırmak endişesiyle olacak, yok cevabıyla karşıladılar. Şüphesiz yazık oldu. Fakat; bunu takdir edebileceklerin elinde değil. Abdülmecid Efen di, eskiler arasında da az bulunur, az görül-müş ululardandır. Hem ilim, hem tasavvuf ve tarikat erenlerine «Zül-cenahayn = iki kanatlı» denirdi. Üçüncü kalem kanadı bulunanları daha çok yüceltirlerdi. Nitekim; Abdülmecid Efen dinin yüzyıllar sonra, bu gün dahi ma'nen yaşamakta olduğunu, te'sirinden bir şey kaybetmediğini görüyoruz. Bunun açık delil'i, hâlâ dertler için du'a, dilek-ler için destek ve ümit, ümitsizlik için teselli ve ümit kaynağı olarak, şehrin her yerindeki halkın ziyaret ve niyaz yeri olmasıdır. Bu inanç, yalnız şahıslarda değildir: H. 986 tahrir defterinde de kaydı şöyledir: «Şeyh Mahalle-si: I. Şeyh-i Aziz. Abdülmecid Efen di b. Nasûh. Secade-nişin ve vâiz. Mu'avini nakîb ül-eş-

ç — Âşir Efen di Küt. Reis ül-küttab Mustafa Ef. kısmında no. 397 de «Serh-i Avamî l'-'atik» adında Arabî ta'lik, yazma bir navih Yahya b. Nasûh il-İsrailî adına kayıtlıdır.

â — Bir evvelki Küt. de No. 1360 da T-ürk-çe, ta'lik, yazma: «Teşrihat» adlı eser Nasûh Çelebi adına yazılıdır.

e — Koca Râgıb Paşa Küt. mecamî kısmında No. 1461 ile «El-mesail i 'l-müte'al-likati bi-isbat i 'l-vâcib ve iradat» El' 'Allâmet 4' t- Tosi lil-Kâtibi ve «Riseletü fi beka'in-nefs i 'l insaniyyeti» adlı 'Arapça, ta'lik, yazma da «Lil-'Allâmet i't- Tost» diye kayıtlıdır.

raf Hamdi ve led-i İskender.»

Abdurrahman Paşa ve vakıfları : (Yeni Câmî')

Resmî kayıtlarda «Mer'aşî» olarak gösterilen Abdurrahman Paşa, Defterdar İbrahim Efen di tarihine göre «Tosyadan zuhûr» etmiştir. Gurre-i R. âhir. 982 (M. 1574) tarihli vakfiyesinde dahi Tosyalı olduğu yazılı değildir. Sicill-i Osmanî (24) de bundan bahsetmez.

Doğum yılını kaynaklar bildirmemiştir. Ölümünün, oğlu Mehmed Bey tarafından vakfiyesinin tescil ettirildiği tarihten pekaz önce Bağda'tta vuku'bulmuş ve orada defnedilmiş bulunduğu anlaşılıyor. Fakat, yılı, ayı, günü tesbit edilememiştir.

«Kalem» den yetişmiş, Rüstem Paşa'ya tezkirecilik, Mısır'a, Rumeli timarlarına, Basra'ya defterdarlık, Mer'aşa, Zülkadriye'ye, Bağda'da beğlerbeğlik etmiştir.

İbrahim Efen di, Paşa'nın sert huylu, diksözlü, mu'annit ve asabi mizaçlı olmasından dolayı, «Adüvvür'rahman» diye anıldığını söyler.

Vakfiyesinde ise, mümtaz vasıfları uzun uzun anlatılmıştır.

Vakfının esası, Tosya'daki «Yeni Cami» dir. «Yeni» adı, halkça takılmıştır. Bazı eski kayıtlarda sadece «cami», «Cami'i Kebir» ve halk dilinde «Ulucami» olan, Kuruçay kıyısındaki «Tâli'i Bey Cami'i» nden ayırdetmek için «yeni» lik katılmıştır.

Vakfiyesi, kendisinin vasiyeti ve şartları gereğince oğlu Mehmed Bey tarafından tescil ettirilmiştir. Oğlu, tek vâris'i ve vakfının mütevellisi olacaktır. Fakat, bu vazifesine Mer'aşa Beğlerbeğisi Mehmed Paşa, daha üstün selâhiyetle iştirak edecektir.

Cami'in inşası, hayatta iken bitirilememiş ve ikmalî oğluna bırakılmıştır. (25)

Vakfiyenin dil'i, A r a p ç a d r (26). A n a d o l u k a d i a s k e r ' i M a h m u d o ğ l u M e v l â n a M e h m e d t a s d i k v e t e s c i l e t m i ŝ t i r .

Vakfiyedeki Şartları :

1) İ s t a n b u l ' d a , S o ğ a n a ğ a M a h a l l e s i n d e e v l i l e r i ç i n k o n u t l a r : e v , o d a l a r .

2) İ s t a n b u l ' d a E m i n b e y M a h a l l e s i ' n d e k e n d i s ü k n a s ı b e ŝ e v .

3) K a l ' a c ı k (K a l e c i k) k a s a b a s ı n d a k e n d i s i n i n y a p t ı r d ı ğ ı B e z a z l a r (d o k u m a c ı l a r) Ç a r ŝ ı s ı n ı n t a m a m ı . 1 8 d ü k k â n d ı ŝ ı n d a , 4 0 d ü k k â n i ç e r i d e .

4) M a l l a r ı n ü ç t e b i r i o l a n 4 6 0 . 0 0 0 O s m a n l ı d i r h e m i .

İ l k ü ç p a r a g r a f t a k i v a k ı f l a r , T o s y a ' d a y a p t ı r d ı ğ ı C a m i ' e ; 4 . c ü p a r a g r a f t a k i i s e , h a s t a l ı ğ ı s ı r a s ı n d a a ŝ a ğ ı d a k i k ı s ı m l a r a m e ŝ r u t t u r :

N e k a d a r p a r a g i d e r s e g i t s i n v e n e r e d e n g e t i r i l i r s e g e t i r i l s i n , C a m i ' e g e l i p g i d e n l e r i n i h t i y a c ı o l a n s u g e t i r t i l e c e k v e b i r « H a y ı r Ç e ŝ m e s i » a k ı t ı l a c a k t ı r .

Cami'in ön tarafına, kendisinin hal ve şerefine uygun, başka Medreselerde mevcut bütün mesken, hücre ve merafikî içine alan güzel bir Medrese yapılacaktır.

Dükân, ev, odalar icar bedelleriyle su getirildikten sonra artacak vakıf para (10 u 11 hesabıyla) istirbah edilecek, gelirleriyle cami ve medresenin giderleri karşılanacaktır.

²⁵ M e h m e d B e ğ ' i n t a m a m l a d ı ğ ı e k s i k l e r g ü n l e r d i r : M e d r e s e l e r , h e l â l a r v e n e r e d e n g e t i r i l i r s e g e t i r i l s i n , s u l a r .

²⁶ V a k ı f k a y ı t l a r A r ŝ . D e f t . 1 1 9 5 , S . 1 6 5 , s ı r a 4 1 v e B a ŝ l a r : 5 7 8 T ü r k ç e y e t e r c e m e s i : D e f t . 1 9 6 1 , S . 1 9 7 , s ı r a 3 5 .

V a k ı n E s a s c e d i t u m ü m i k a y d ı : K a s t a m o n u E s a s : 1 0 , s . 9 7 3 H u r ü f d e f t e r l e r i n d e , K a s t a m o n u M ü z e s i n d e k i T o s y a ŝ e r ' i y e m a h f u z s i c i l l e r i n d e ŝ e k t ü k v u k ü a t v e t e v c i h a t k a y ı t l a r ı v a r d ı r .

Vakfiyede yazılı ihtiyaç ve masrafları tesbite, vasiyetlerini tenfize oğlu M e h m e d B e y l e M a r ' a ŝ E m i r u l ü m e r a s ı M e h m e d P a ŝ a m e m u r d u r l a r . M e h m e d P a ŝ a (y u k a r ı d a d a b e l i r t t i ğ i m g i b i) ü s t ü n y e t k i l i o l a c a k t ı r .

M e h m e d P a ŝ a , M e h m e d B e y ' e y e t k i l e r i n i d e v r e t m e d e n ŝ u e s a l a r d a m u t a b ı k k a l m ı ŝ l a r d ı r ; v e b u n l a r M e h m e d B e y t a r a f ı n d a t a k r i r o l u n m u ŝ t u r :

1) M ü d e r r i s , t e f s i r v e e h a d i s e , v a k ı f k i t a p l a r ı t e t k i k v e m ü t a l â a y a , m ü s l ü m a n l a r a r a s ı n d a g e ç e n d i ğ e r i l i m l e r e a i t e s e r l e r i o k u y u p o k u t m a ğ a m u k t e d i r , b e l d e l i v e y a b e l d e y e t â b i ' y e r l e r d e n i y i v e b i l g i n b i r e r k e k o l a c a k v e g ü n d e k e n d i s i n e 3 0 O s m a n l ı d i r h e m i v e r i l e c e k t i r . B u v a s ı f l a r d a b i r e r k e k m ü d e r r i s b u l u n a m a z s a , 5 0 O s m a n l ı d i r h e m i v a z i f e l i b i r M e d r e s e d e n a y ı r ı l m ı ŝ o l a n M e v l â n a P i r i E f e n d i , 3 0 O s m a n l ı d i r h e m i i l e b u v a z i f e y e a l ı n a c a k t ı r . B u z a t t a n s o n r a M ü d e r r i s o l a n l a r d a a y n ı v a z i f e y i a l a c a k l a r d ı r .

Medresede, tatil günleri dışında devamlı okuyacak birkaç talebe olacak ve bunlara günde birer Gümüş dirhem verilecektir.

Vakfı ve mallarını koruyacak ve geliştirecek iffetli ve diyanetli bir mütevelli olacak, kendisine günde 6 Osmanlı dirhemi verilecektir. Mütevelli, rehin ve kefil almaksızın vakfın malı için kimse ile muamele yapamayacaktır.

Vakıfların gelir ve giderlerini yazacak bir kâtibî olacak ve buna günde 3 Osmanlı dirhemi verilecektir.

Vakfın gelirlerini bir Câbi toplayacak, günde 3 Osmanlı dirhemi alacaktır.

Cami'in beş vakit İmamına günde 8 Osmanlı dirhemi, Hatibine 3 Osmanlı dirhemi, beş vakit iki müezzinine günde 2 ŝ e r O s m a n l ı d i r h e m i , C u m ' a g ü n ü , C u m ' a n a m a z ı n d a n b i r a z ö n c e « K u r ' a n » o k u y a c a k 5 z â t a g ü n d e b i r e r O s m a n l ı d i r h e m i , « K u r ' a n » o k u n d u k t a n s o n r a D e v l e t e A l l a h ı n y a r d ı m ı v e v â k ı f a h a y ı r d u ' a e d e c e k b i r d u a h a n a g ü n d e b i r O s m a n l ı d i r h e m i ,

hergün sabah namazından sonra mevcut cemaatin işitebileceği sesle « *Yasin sûresi* » ni okuyacak zâta günde bir Osmanlı dirhemi, Cami hizmetine bakacak Kayyime günde 2 Osmanlı dirhemi, Cami' ile Medresenin harimine bakacak bir Ferrâşa günde yarım Osmanlı dirhemi, Cum'a günlerinde Cum'a namazını ilân edecek 2 ayrı Selâ müezzinine günde birer Osmanlı dirhemi, Cami'de hergün birer cüz' okuyacak 30 kişiye günde birer Osmanlı dirhemi, Ramazanda minarede yakılacak kandiller için her yıl 360 Osmanlı dirhemi, Medrese ve Cami'e ait kitapları saklayıp koruyacak zâta günde bir Osmanlı dirhemi (Kitaplar belde hâkimine asla verilmeyecek ve dışarı çıkarılmıyacaktır! Hâlen bir tanesi kalmamıştır!), Okunacak cüz'leri dağıtıp toplıyacak ve bu arada tesbih edecek zâta günde bir Osmanlı dirhemi verilecektir.

Müderris, diğer mürtezika üzerine hasbî (karşılıksız) Nâzırdır. Mütevelli ile birlikte her yıl, vakfın hesaplarına bakacaktır.

Vakif malları, *Bezzaziye Çarşısı*nda saklanacak, gerektiğe Nâzır ve Kâtib ma'rifetiyle çıkartılacaktır.

Bu fıkradaki *Bezzaziye Çarşısı* yeri tasrih edilmediği için mübhem kalmıştır. *Tosya*'da *Akkuş Mehmed Paşa* vakfı bir Bedestan vardı ki, halk bağlara taşırken değerli ev ve ticaret eşyasını oraya koyar, alırken küçük bir ücret öderdi. Bir de yukarıda gördüğümüz veçhile *Kaleci*'te vâkıfın yaptırdığı *Bezzaziye Çarşısı* vardır. Zannımca, bunlardan her ikisine de şâmil olarak bu isim kullanılmıştır.

Hâlen Cami' mazbut vakıflar arasındadır. Meşrutunlehlere üzerinde tedkikat yapılamamıştır.

Vakfiyede sözü geçen ve sonradan yapılan Medreselerin hiçbirisi artık mevcut değildir. Bununla beraber, vakfın tarihi istihalelerini takibe de mecburuz:

Vakfiyede, vâkıf namına oğlunun yaptırmayı istenen Medrese yeri, Cami'in önüdür. 1914 yangınından önce, avlunun batı köşesinde İfta makamı olarak kullanılan iki hücrelik, Cami'in kuzey avlusu boyunca doğu köşesine kadar uzayan iki katlı müteaddit hücreler, güney doğu avlusunda mihrab önündeki makbereg'e kadar varan tek katlı müteaddit hücreler vardı. Cümle içkapısı karşısındaki sıraların üst kat hücrelerinde Müderrislere ait olanları vardı.

Yangından sonra bu üç avluya serpilmiş olan hücreler ve medreseler yapılmadı. Yalnız, 1916 ya kadar hücrelerden birinde oturmuş ve Cami'in tâmirine delâlet ve nezaret etmiş olan *Hacı İsmail Hakki Efen di* (menfi hoca) için bir hücre yapıldı. Bu hücre, *Çifte Hamam* önünden cami avlusuna çıkılan taş merdivenin başında idi. 1943 Depreminde yıkılan bu hücre de sonradan yapılmamıştır.

Vâkıfın vasiyyeti üzerine yapılan ilk medresenin hangisi olduğu belli değildir.

Yeni Cami'in, *Mehmed Bey b. Abd'urrahman Paşa* tarafından yaptırılmış olan Medreselerin, 1914 yangınına kadar kalmış olup olmadığını bilmiyoruz. Bununla beraber, *Vâkıf Paşa*'nın, Medreseler için Cami önünü tensip ve vasiyet etmiş olması gözönüne alınır, yangın'a kadar Cami'in güney doğu avlusundaki sıra sıra hücreler ihtiva eden Medreseler mevcut olduğu ve yandığı düşünülürse, bunların sözü geçen Medreseler olabileceğini söyleyebiliriz.

Cami'in cema'at kapısı karşısında ve Şadravanın da bulunduğu sahada da Medreseler vardı. Bunlardan 8 kapı Medrese. C. âhar 1193 (M. 1779) tarihli bir kayda (27) göre, *Tosya* eşrafından ve Kadılardan *Hacı İbrahim Efen di b. Mehmed Ağa* tarafından, mütevelli izniyle yaptırılmağa başlanmış, bitirilememiş, Para vakfederek ikmali oğlu *Fahr'ül — Kudat Çelebi*

oğlu Seyyid Abdurrahman Efendi'ye bırakılmıştır. Bu mütevellî inşaatı bitirmiş, talebeye tefviz etmiş, vakıf paranın nemasından günde 2 Akça vazife⁽²⁸⁾ ile Amasya'da oturan 'Ulemeden Ömer b. İbrahim Efendi Müderris olarak getirilmiş, Kadı Hasan Efendi 'arzu ile bu zât'a Müderrislik ile hasbî mütevellîlik, Hacı Mehmed b. Hassa'n'a da Mütevellî üzerine Nâzır'lık tevcih ettirilmiştir.

Cami' avlusunda Şerif — zâde Ali Ağa Medresesi'nden de bahis vardır⁽²⁹⁾: 'Abdurrahman Paşa Camii' avlusundaki bu vakf'ın Ders-i âm'ı Hüseyin Efendi'nin ferağı üzerine bu cihet, Seyyid Hasan b. Şeyh 'Abdu'rrezzak'a⁽³⁰⁾ tevcih edilmiştir.

Abdurrahman Paşa'nın getirmeyi oğlu Mehmed Beğ'e bıraktığı su'yu nelerden, ne miktarda getirtip nerelere akıtmış olduğunu kayıtlardan öğrenemiyoruz. 40 - 50 yıl öncesinden beri Cami' avlusunda bir Şadırvan, dış duvarlarından Medreselere su veren tepme küplerden başka tesisler yoktu. Bugün aynı avluda bulunan şadırvan ile yeraltı helâlarında su vardır. Yangından önceki Şadırvan suyu, Dülger oğlu Hacı Ahmed Ağa tarafından, 2250 kuruşa İbrahim yüzbaşı

²⁸ Dini hizmet'er karşılığı. Bu eski terim, hâlâ da kullanılır.

²⁹ Tosya Şer'îye mahkemesi mahfuz sicillerinden 599 No. lısının 122 s. No. Ramazan. 1197 (M. 1783)

³⁰ Bu zat, Kaadiri tarikatı ikinci Pîri Şeyh İsmail-i Rûmî'nin sonundan ve Tosya'daki vakıflarının cihet ve tevliyet sahipleri. Müşarun-ileyh Pîr hz. lerinden ve vakıflarından başka bir makale ve eserde bahsedeceğiz. Pîr hz. bizim de Erkek kolundan ceddimizdir. Mülceddid ve mütevellî olarak Şeyh İsmail-i Rûmî, Kaadiri tarikatı tarihinin en ciddi ve 'ilmi taraflarını teşkil eden esaslar koymuş ve tarikatların kaldırılmasına kadar her yer ve kolda çok canlı olarak yaşamış olduğu için, biyografisi tafsilâtli olacaktır.

Avni Efendi'den aldığı 10 İğnelik Seyyid oğlu suyu ile artırılmıştır⁽³¹⁾. Hacı Ahmed Ağa'nın babası Hacı Mustafa Ağa, Avni Efendi'nin babası da Osman Necib Efendidir.

Cami'inde, âdet veçhile sonradan bir de Mekteb'e kavuştuğu görülüyor⁽³²⁾. Kiblesinde de Çifte Hamam olduğu için tahsil merkezlerinde gördüğümüz «külliye» sistemini burada da buluyoruz. Fakat, büyük merkezlerde olduğu gibi birden ve bir vâkıf tarafından tamamlanmış değildir.

Diğer ilâve vakıflar da olmuştur:

Eskiden (Rûmi 1318 - M. 1902/3 e kadar) Hükûmet konağı ve Mahkeme Cami' yakınında ve sırasındaydı. (O'nun için bu semte «Mahkeme Mahallesi» adı verilmişti). Bu bina, daha önceleri Hacı Mehmed Menzili (evi) adıyla anılmış. Ayda 15 kuruş kira ile kiralanırmış. Geliri Cami'in İmam, Hatıb, Müezzin, Müderris, Mütevellî ve Deştban'ına meşrut imiş. Hacı Mehmed, kiraya 1 kuruş zammetmiş ve bu fark'ı güzel seli, lâtif elhanlı, nufusu kalabalık, geçimi dar İmam Seyyid Hacı Hafız Mahmud Efendi'ye tahsis etmiş⁽³³⁾.

Veyranşehi'r'in Babalar köyünden olup Tosya'nın Ahi-pir⁽³⁴⁾ Mahallesi'nde misafireten mukim Yusuf Bey oğlu diye ma'ruf Mustafa Ağa b. İbrahim, bir kepenk arsası Akkuş Mehmed

³¹ 'Avni Efendi, evinin iç tarafına aslâ küp koyamayacak, suyu akıtamayacak. Vakfiyesi: Tosya Şer'îye M. Sicillerinden No. 605, S. 15, tarih: 24. Şubat. 1329 (M. 1911).

³² V. K. Arş. Hurûfat No. 1130, Tarih: H. 1167 (1753 - 1754).

⁽³³⁾ Tosya Ş. M. S. No. 594 s. 19 ve 598 s. 115. Tarihler: Muharrem. 1270 (M. 1853,) 20. Şa'ban. 1274 (M.1857); kirayı 30 kuruşa kadar çıkarmış, Şa'ban (1813).

³⁴ Bu gün «Hacıpir» Mahallesi vardır. «Ahi Sinan, Ahi Mustafa» gibi kayıtlarda gördüğümüz Mahallelerin şehrin bu günkü haline göre nerelere düşecekleri araştırılmaktadır. «Tosya tarihi» inde bulduk'arımızı belirteceğiz.

Paşa vakfına yılda 24 akça maktu' icarlı, Unpazarı'nda (35), binası mülk (36), göncü dükkânı ile, (37) Manav dükkânı'nı vakf ve (38) şartetmiştir:

Tahtacı Receb b. İbrahim b. Mehmed de Yeni Cami İmam'ına ait vakıf (39) tesis etmiştir. Vakfiyesindeki izahat ile bu gün, bu vakıfların yerini tesbit ve izah mümkün değildir. Şehrin geçirdiği teşkilât değişiklikleri, bu imkânı bize vermemiştir.

Yeni Cami'inde en eski vukû'at kaydını, Başbakanlık arşivinde (40) bulduk.

Türlü tevcih notları varsa da, bu

35 Bugün 'Abd'ur-rezzak Cami'i önlere.

36 Bir tarafı Solak oğlu, bir tarafı Küllâhçı oğlu dükkânları, iki tarafı tarık-ı amm.

37 Aynı vakfa aynı miktarda icareli binası mülk.

38 Bir tarafı Seyyid Şeyh İbrahim, bir tarafı Yirkuyulu Kuru Halil, bir tarafı Şeyhlerin dükkânları ve bir tarafı Unpazarı'na mahdud manav dükkânı. Mütevelli Seyyid Hacı Hafız Mehmed Efendi b. Osman, bu dükkânları şer'i icare ile icar edecek, göncü dükkânının icar bedelinden künde 4 akçasını 'Abdurrahman Paşa Cami'inde mütevelli olan İmam alacak ve mukabilinde Öğle namazlarından sonra cema'at huzurunda bir aşır, ikindi namazından sonra bir «Mülk sûresi» okuyup rûhuna ve bütün mü'minlerin ervahına hibe edecek. Manav dükkânı icaresinden günde 7 akçasını, Vakıf'ın Babalar Divanından Kartak Köyünde yeni yaptırdığı Cami' hatibi Seyyid Mustafa'ya verecek. Dükkânlar yanar, yıkılır, ta'mire muhtaç olursa, hayat'ta kaldığı müddetçe kendisi, kendi malından yaparacak, onartacak. Yine sağlığında, vakf'ının tevliyeti, üzerinde kalacak. Ölüncü tevliyet, ekber ve erşed evlâd'ının olacak. (Defter No. 2108, S. 123, 124: 21. Muharrem. 1225/M. 1810 V. K. Arş.)

(39) «Mescid harımı: (Boyalı Mehmed Paşa vakfı) ve Taşhan ve garben yol ve cenûben Çifte Hamam harımı ve şimalen Nâib oğlu kerimeleri ve Civriz oğlu Mehmed dükkânları ile mahdud fevkanî Kahvehane ve odaları ve tahtanı bir bab Han ve dekâkinde olan 3/16 sehmini Yeni Cami' İmam'ına vakf» etmiş. (Tosya Şer'iye m.m.s. No. 604 s. 229: 7 Z. hicce. 1317/M. 1901).

40 Mütevelli Muslihuddin,

yazıda vermiyoruz.

İnşa ve Onarmalar

Cami'in inşası : H. 978 (M. 1571)
Onarım (31) : Receb. 1169 (M. 1756)
= (42) : H. 1285 (M. 1868)
= (43) : H. 1331 (M. 1915)
= (44) : M. 1945

Minare yeniden. 4 katı eksiltilerek.

Şehrin Tekye önü (Hoca İmad-İbn-i Selim mahalleleri tarafında) kısmı 1. Ekim. 1333 (M. 1917) de; Çarşı 6. Eylül. 1338 (M. 1922) de yanmış ve 26/27. Kasım. 1943 de de, şehri baştan başa harap eden Deprem olmuş ve Cami'lerin hemen hepsi büyük zararlar görmüştür. Kurulan bir dernek delilliğiyle hepsi onarılmıştır 41.

vakıf malını yemiş. Hakkında tahkikat istenmiş. Muhbir: Mehmed (Başb. arş. İbn-ül-Emîn tasnifi Evkaf def. Z. hicce. 1018/M. 1604).

41 Tahtacı Receb b. İbrahim b. Mehmed, Cami'in Kubbe kursunlarını yenilemiş, muhtaç yerlerini onartmış, iç ve dışını badanalatmış, minaresinin küllâhını 600 kuruşa bir Hristiyanaya yaptırmış, ferşlerini de yenilemiş. (Tosya Şer'iye m. mahfuz sicillerinden 591 No. lısı: s. 75).

42 Kaza Kaymakamı Hacı Gâlib Bey tarafından bu ta'mir yapılmıştır. Nereleleri ne nisbette onarılmış olduğu bilinmiyor. Kendisi hakkında da biyografik malûmat edinemedik. Bu kayıd da, Tosya Cami' ve Mescid yaptırma onarma ve koruma derneğinden alındı.

43 Bu onarma, restöre mahiyetinde olmuştur. Merhum Menfi Hoca İsmail Hakki Efendi'nin teşebbüs ve idaresiyle yapılmıştır. Daha sonraki ta'mirlerde kullarılan Mermerlerin yatağını o bulmuştur. Aynı zat, şehrin Seyyid oğlu ve Kalasularının kaynaklarını ve meccalarını da yaptırmış, Cami'ne ve bazı çeşmelerin sularını çoğaltmıştır.

44 Hacı Osman Böyner teşebbüsüyle kurulan dernek üyelerinin hemen hepsinin devamlı ve samimi gayreleriyle bu onarım, tam bir restorasyon olmuş, minaresi de yenilenmiştir. Bu minarenin sökülün taşlarının birbirine bağlantısını teşkil eden iç demir kancalarının üsttekinin kancası altına geçirilerek bağlanmış olduğu görülmüştür. Nasıl bir usûle böyle bir bağlantı yapılmış olduğu merak uyandırmıştır.

45 Bir rapor, 1943 depreminde caminin görüldüğü hasarı onarmak için yapılmış olan keşfi ihtiva etmektedir. Son tamirin nasıl yapılmış ol-

Câmi'in cümle kapısı üzerinde şu Sü-lüs kitabine vardır :

«Abd-i Rahman Paşa ol âli-himem»
 «Eyledi bir Cami'i a'lâ binâ»
 «Ruhuna versin Hudâ feth u zafer»
 «Menba'-ı nûr mecma'ı ehl-i nazar»
 «Keşf idüb âna cemâl-i pâkini»
 «Nûr-i Sübhan eylesün anda eser»
 «Oldu itmâmı için târîh ana:»

duğunun bilinmesinde ilerisi için faide düşünüle-bilir. Mühim kısımlarını buraya özetliyoruz :

Camiin dış duvarları, bir sıra muntazam kesme taş ve 4 sıra tuğla ile yapılmıştır. Pen-cere, kemer yerlerinde çatlama, kemer tuğla-la-rında ve kilit taşlarında yerlerinden oynama, bazan düşme, sıra taşlarında kırılma, pencere kemerleri içindeki ayna taşlarında yer yer çatla-ma, yerlerinden oynama, pencere söve başlık taşlarında kırılma;

Son cemaatin iki kubbesi ile sütun ve başlık-ları, kemer taşları kırılmış, yıkılmış, birisi de tehlikeli olduğu için yıkılacaktır. Kaaide ile baş-lık, sütun, kemer ve kaplama taşlarının noksanı, mevcudun aynı olan somaki ve küfeki taşlarıyla yeniden yapılacak, kubbeleri dışarıdan getir-tilecek tuğla ve 150 k'io çimento takviyeli süz-me kireç, taneli, temiz kumlu harçla yenilenecek.

Son cemaatin ve Cami'in birinci sıra taş sil-mesinin, son cemaat'ın yıkılmasıyla mühim bir kısmı kırılmış, zayi olmuş ve diğer kısımları yerlerinden oynamış, düşmüştür. Bunlar da ocaktan getirilecek somaki ve küfeki taşları'ya, hepsi elden geçirilip demir kenet ve çimento harçlarla ikmal olunacak, yerlerine tesbit edi-lecektir.

Cami'in ikinci sıra ve teferruatı ve kubbe etekleri taş silmeleri de yerlerinden oynamıştır. Aynı suretle yapılacaktır.

1914 de içine eşya ve gaz konduğu için, içi de yanan cami'in kubbe kemerlerine mesnet tes-kil eden iki münferit ve kesme muntazam taş-larla yapılmış ayak ile duvarlara bitişik 8 plâs-trin dış aksam taşları da yanmış ve iki sene son-raki temirde bu taşların üzerleri sıva ile kapa-tılmış, bu def'a depremde üzerleri açılmıştır.

Kalınlığı 20 santimetreden noksan olmamak üzere ocaktan getirilecek küfeki taşlarıyla kap-lanıp, arkaları 200 dozajlı çimento harçla dol-durulacaktır.

Sıvaları dökülmüş olan cami iç duvarlarıyla kubbelerinde ve yıkılmamış olan son cemaatin iki kubbesindeki çatlaklar iyice süpürülecek, temizlendikten sonra bütün duvarlar ve bilhassa çatlaklar yangın tulumbasıyla tazyikli su sıkıla-rak yıkanacak, tozdan âri hale getirildikten son-ra yarık yerleri aşağıdan başlanarak suretiyle her metrede bir alçı yuva yapılmak ve alttaki ya-

«Lâm lâfz-ı sadr-i saff 'ayn'i haber»
 H. 992 (M. 1584) İ b r a h i m H ü -
 s e y n B e y »

Abdürrezzak Cami'i ve Medrese-i,
 Vakıfları :

Bu cami', şchir ortasından geçen K u r u ç a y ı n kuzey yakasında, Çar-
 rıkların üzeri muvakkaten alçı ile kapatılmak üzere 350 dozajlı sulu çimento harçla dolduru-lacaktır.

Yarım kubbelerden bazıları çok harap ol-duğundan sökülüp tuğlaları kullanılarak, yeni-den yapılacaktır.

Son cemaat kubbeleri yıkılırken, son cemaate bitişik sol köşesine düşen kubbe de sökülüp ye-niden yapılacaktır.

Mihrab, somaki taşından yapılmıştır, taşla-rı kırılmış, dökülmüştür, silme taşıyla müzeyyen desenli aksamı ve mihrabiye yazısı ocaktan ge-tirilecek aynı cins taştan yeniden yapılacak, kir-lenmiş mevcut aksamı sodalı su ve vim ile yıka-nıp temizletilecektir.

Minber kapısı ile külâhı altındaki kemer taşları çatlayıp dökülmüştür. Bunlar da aynı ta-şla yenilenecek ve temizlenecektir.

Cami'in dahili duvarlarıyla kubbelerinin ve kırmızı badana sürülmüştür. Tel fırça ile temiz-lenip yıkanacak, bozulacak derzler tâmir ve icap eden taşlar yenilenecektir.

Camiin dış taş tuğlaları üzerine beyaz ve köşelerdeki kemerciklerle yarım kubbeciklerin ve büyük yarım kubbeler'e üçgen kürevilerin ve son cemaat üçgen kürevi ve kubbelerinin sıva-ları yeniden yapılacaktır. Bu sıvalar iki kat ola-cak ve gâyet ince kum ile trnik perdahı yapıla-caktır. Sıvaların çok düzgün olmasına, dalgalı ol-mamasına itina olunacaktır. Kubbe eteklerine, silme çekilecektir. Bircümle aksama üç kat be-yaz badana yapılacak, sıva harcı metre mik'abına 100 kilo çimento takviyeli kireç kullanılacaktır.

Minare sakatlanmış, tehlikeli görülüp bom-ba ile yıktırılmıştır. Kaaide ve küp kısmı sağ-lamdır. Erbabına yıktırılmış olsaydı, enkazın tamamından istifade edilirdi. Şerese altı ta-şları, stalâktitlidir. Bunlar da harap olmuştur. Mevcudunun çeseninden istifade edilerek, küp-ten yukarı aksamının yeniden yapılması icap etmektedir. Külâh da resmine göre yapılaca-ktır. Mevcut alem, yıldızlanıp asılacak ve yeni-den siperi saika yapılacaktır.

Birinci sıra ahşap çerçeveler harap olmuş-tur. Kuru kestane ağacından dahili cilâ, harici som ma'cunlu üç kat beyaz boya yapılacak, ve-rilecek resim vechile gizli İspanyolet takıla-caktır. Üç milimetre kalınlığında yağlı ma'cun-lu cam asılacak ve tarif edileceği vechile yer-leştirilecektir.

Mihrap üzerine ve aynı mahalde yan taraf-lara musadif 3 adet müzeyyen, 4 adet hendesî şekilli alçı çerçeveler onarılacaktır.

şının, eski A r ı p a z a r ı nın arkasındadır. Büyük yangından sonraki teşkilâta da yeri değişmemiştir. Mihrabın önünde sağ tarafta, Çarşı kaldırımı üzerinde, suyu T a s l ı P ı n a r'dan ve S e y i d o ğ l u'ndan gelen muhdes bir Şadırvanı vardı. Bu gün, cümle kapısı önündedir.

Yangından evvel daha genişçe olan avlusunun kuzey batısından başlayıp, bu günkü erkek cemaat helâlarının sonuna ve B ü y ü k H a m a m duvarına kadar uzayan kısmında altı üstlü medrese odaları bulunuyordu. Aynı yerden başlayıp Kuruçaya doğru uzanan dikey altında cemaat sebil çeşmeleri ve üstünde de yine medrese odaları vardı. Yangından sonra cami' onarılmış, medrese ve sebil çeşmeleri kalkmıştı. Bu çeşmeler şimdi, helâların önünü kapayan duvarlar içinden musluklarla akıtılmaktadır.

1943 Depreminde cami' ve minaresi harap olduğundan, minaresi yıktırılıp yaptırılmış, binası adetâ yenilenmiştir. Eski sebil çeşmelerin bulunduğu hattın uç köşesinde bir oda, altında da iki kapılı denilen bir kahvehane ve iki dükkân, şimdi Buğday pazarı olan dış kısmında da dükkânlar mevcuttur.

Cami, taş ve tuğladan, kubbeler, mahfel ve teferruatı ahşaptır. Şimdiki minaresi, tuğladan yapılmıştır.

Cami'in bânisinin Ş e y h A b d ü r r e z z a k E f e n d i olduğu kayıtlardan ve halk dilinden anlaşılmaktadır. Fakat, inşa tarihi, bâninin hüviyeti, yerinin mülk mü, vakıf mı olduğu, bir vakfiyesi bulunup bulunmadığı bilinmemekte ve tescil edilmiş vakfiye bulunmamaktadır. Esas kaydı (V. K. Arş. Kastamonu Esas: 2/10 s. 3018) dedir. Sonradan yapılmış iki vakfa ait 12 Z. ka'de 1141 tarihli vakfiye (Def. 624, S. 347-

İkinci ve üçüncü sıradaki ve orta kubbenin tamburundaki pencereler hariç kısımlarına yuvarlak camlı beton çerçeve ve dahiline de basit alçı çerçeve yapılacaktır. Bunların resimleri verilecektir.

O zamanın rayicine göre 140.000 lira keşif bedeli tutmuştur. İmza: (M. Y. Mi'mar A. Özaktaş) tır. İmzalı ve sayfaları parafalı bir nüshası, Dernek tarafından verilmiş olup dosyamızdadır.

348 Sr. 316 da ve 13 R. Ahar. 1296 (M. 1879) tarihli : Tâsi' aşer müc. Anadolu 263) de kayıtlıdır. İkinci vakfiye 25. C. Ahar 1290 (M. 1873) tarihile (Tı 607, s. 15) de yazılıdır.

Camiin inşa tarihi kesin bir rakkamla belirtilemezse de, (Tı: 1118) defterinde Safer. 1126 (M. 1713) tarihinde A h m e d D e d e'ye kayyimlik tevcihi yapılmış olduğuna göre, inşa bu tarihten evvel yapılmıştır.

Yaptıran Ş e y h A b d ü r r e z z a k'ın kimliğini yine (Tı: 1124) de buluyoruz: T o s y a'daki Ş e y h İ s m a' i R ü m i vakfına 2 Akça ile vâkıfın evlâdından Ş e y h A b d ü r r e z z a k E f e n d i, Nâzır nasbedilmiştir. (Z. hicce. 1146 M. 1733).

T o s y a Ş.m.m.s. No. 600 de ise Z. hicce. 1218 (M. 1805) tarihli bir berat kaydı var:

«Medine-i Tosya'da.. Şeyh Abdürrezzak'ın bina eylediği câmi' » imam ve hatibi iken vefat eden C i v e k - z â d e M e h m e d b. A b d u l l a h'ın yerine muayyen vazifesi ile oğlu İsmâ'il halifeye tevcih..

M e r ' a ş i A b d u r r a h m a n P a ş a C a m i'nin Ders-i âmmlığı da bu zâta tevcih edilmiş olduğunu bu bahiste görmüştük. Böylelikle bu kimse'nin aynı zamanda ulemadan ve «zülcenahayn» olduğu belirmiştir. Ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemekte ise de, oğlu S e y y i d Ş e y h H a s a n'ın beratı 1171 (M. 1757 - 1758) de, cülus sebebiyle, Ş e y h İ s m a' i l i R ü m i Z a v i y e s i çeşitli cihetleri için «taccid» edilmiş olduğunu, orijinali elimde bulunan «Tosya Şer'iyeye mahfuz sicilli.» yaprağında buluyorum ki, bundan anlaşıldığına göre Ş e y h A b d ü r r e z z a k merhum, o tarihten evvel intikal etmiştir. Zira, beratları yenilenen cihetler, tevliyet, meşiyhat v.s. gibi, sağ olduğu takdirde kendi üzerinde kalması meşrut olan hizmetlerdir.

Cami' hizmetleri için yukarıda yerini işaret ettiğim 12. Z. Ka'de. 1141 (M. 1729) ve 25. C. âhar. 1290 (M. 1873) ta-

rihli iki vakfiye ile iki vakıf tesis edilmiştir:

1) İstanbul'da Hoca Hayruddin Mahallesinde misafireten sâkin Seyyid Hüseyin b. Seyyid Mustafa Efendi b. Hâfız Hüseyin Efendi arsası mu'accel icare ve yevmi 2.5 akça müccel icare ile Şeyh Abdürrezzak Efendi Camii vakfı ve ebniyesi mülkü olup hududu: bir yönü Cami' bir yönü Büyük hamam, iki yönü tarik-ı âmm, biribirine bitişik 15 dükkânın ebniyeleri (ki Odun pazarındadırlar).

Şartları :

Ecri misil ve icare-i sahîha ile âhare icar olunup icareden 2.5 akçası icare-i mücceleye ayrılacak, kalanından yevmi yarım akça tevliyet ve nezarete (ki hayatta iken kendisine, ölümünden sonra evlâd evlâdına, evlâdı munkarız olursa cami' mütevellisine âit olacak), yevmi yarım akça cami imamına, yevmi yarım Akça cami' hatibine, fazlası akaratin onarımına ve meremmetine, bundan da artanı kendisine ve evlâd ü evlâdına ayrılacak. Bu şartlara riayet müteazzire olursa, mutlaka «*fukara-yi ehli iymana*» verilecek.

Hayatta iken vakfının tebdil, tagyir, taklil ve teksiri elinde olacak.

2) Kaza kaymakamı Alâiyeli Osman Nâfiz Efendi b. Veliyyüddin b. Osman Efendi ve kaymakam Alâiyeli Osman Nâfiz Efendi b. Abdullâh adıyla biri 1290, öteki 1296 tarihli iki ayrı vakfiye kaydına göre şu hududlarda tesbit edilen dükkânlar da vakfedilmiştir:

«Bir tarafı Debbaghane (Tabakhane şimdi kaldırılmıştır) önünden gelen çay, bir tarafı Akkuş Mehmed Paşa vakfı arsası olup hâlen üzerinde Kolca oğlu İsmail, Ali ve Ahmed ağaların müşterek kahve-i attariye kahvehane ve câmi kapısı bitişiğindeki dükkânları ile mahdud Şeyh Abdürrezzak merhumun arz-ı vakfı üzerine bâ-izn-i müteveli 7 adet Attar dükkânı inşa ve vakf ettiği»

1296 (M. 1879) tarihli vakfiyeye konu olan dükkân ve odaların hudutları da şöyle gösterilmiştir:

«Abdürrezzak Camii' civarında nehr-i yabis (Kuru çay) bitişiğinde bir taraftan Kolçak oğulları Ahmed, İsmail ve Ali'nin müşterek kahvehanesi ve bir taraftan Kuru çay, bir taraftan Camii' kebir (Ulucami) ve Abdürrezzak Camii' şeriflerine meşruta vakf dükkânlar ve dördüncü tarafı tahrik-i âmm ile mahdud fevkanî 2 kapı oda, altında bir kapı ekmekçi dükkânı, bir kapı aşçı dükkânı..»

Bunların mu'tad icareleri 13 Akça hesabıyla üçer akçası Abdurrahman Paşa Camii' birinci İmamıyla ikinci İmamına, 2 şer Akçası birinci ve ikinci Müezzinlerine, birer Akçası da Kayyimi ile Mütevellisine ve oda ve dükkânların ta'mir ve termimine sarfı şart kılınmıştır.

Bu iki vakıf zümresi, Abdürrezzak Camii' sahasında olduğu için, ikinci vakfiye özeti de bu bahse alınmıştır.

Ankara Etnoğrafya Müzesi'ndeki «Kengri (Çankırı) Şer' 26 sr. da, 12 sr.» No. ile 19. Receb. 1178 26 sr. da, 12 sr. »o. ile 19. Receb. 1178 (M. 1764) tarihli bir fermanla Müderris Ömer Efendi hakkında deniyor ki: Geçim darlığından sıkıntıdadır. Çankırı mirî mukata'ası gelir fazlasından kendisine yevmi 120 Akça vazife verilmesi Tosya Nâibi Kengri Kadısı ve Mutasarrıfı taraflarından inhâ, şeyhülislâm tarafından tasvib ve işaret olundu. Pâdişah (III Mustafa) bu yolda ferman buyurdu. Bu para, âdet vechile «*marifeti şer'ile* tahsil edilip Kengri mukata'asının Muharrem taksitinden toptan ayrılarak müstahikkine verile.

Kastamonu Müzesindeki «Tosya Şer'iyeye m.m. sicillerin» den No. 599 Z. ka'de 1190 (M. 1775) tarihli bir kayıta da: aynı Müderrislik, yine Kengri mukata'asından verilmek üzere sabık Müfti İbrahim Efendi'ye yevmi 60 Akça vazife ile tevcih olduğu görülüyor. Müderrisin vazife mikdarları

arasında % 50 fark mevcut. Bu farkı bir yana itsek bile, Ömer Efendi'ye «mukata'a fazlası», İbrahim Efendi'ye mukannen gelirden tahsis yapılması karşısında ihtiyarsız Fuzûlî merhumun mâcerası ve meşhur şikâyeti hâtıra geliyor: «Zevaiddir, husul bulmaz!».

Her halde Ömer Efendi de az çok bu serencâmı yaşamış olsa gerek. Nitekim, (Kengri Ş. m.m.s. No. 48: 7. Receb. 1262 (M. 1846) tarihli bir Neza-ret emriyle: Tosya'da Abdürrezzak Cami-i şerifinde

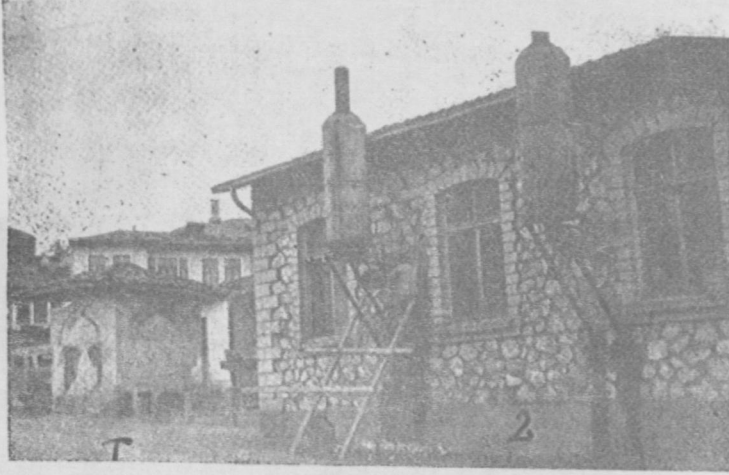
El-Hacc Ali Ağa Medresesi Müderrisi Ahmed Râzi Efendi'nin «yevmi 120 şer Akşadan müterakim iki senelik vazifesi 531 kuruşun ödemesi» bildirilmiştir.

Halbuki, bu vazife mukata'ânın zevaid» inden değil, aslından tahsis edilmiş olduğu halde iki yıl ödenememiş, birikmiş!

Vakfın esas defterindekinden gayri, hurûfat Tı. defterleriyle şeriye sicillerinde de yazıya konmayan tevcih kayıtları vardır.



Resim : 1 — Tosyadan umumî bir görünüş.



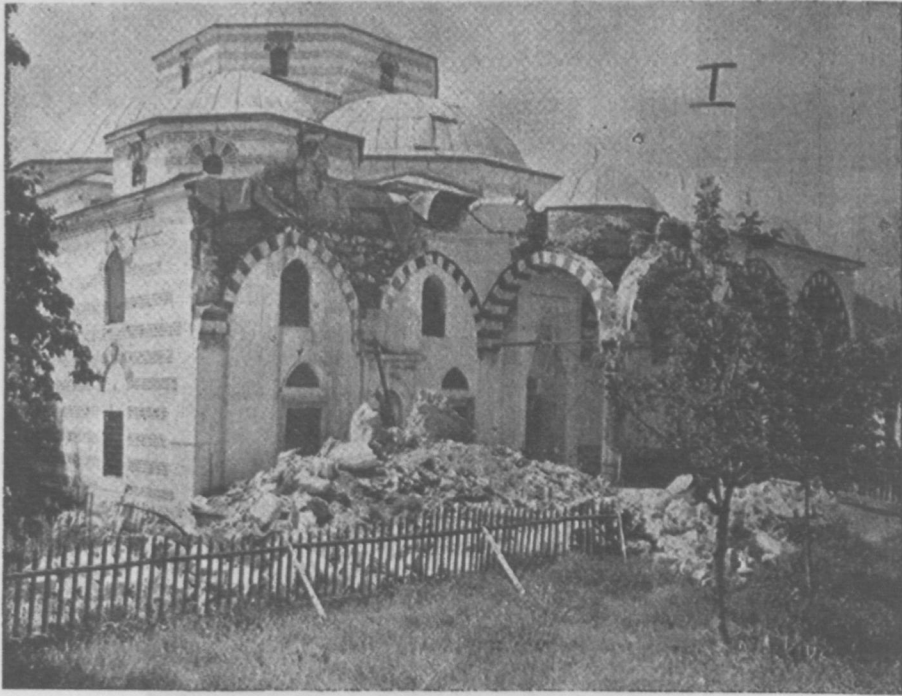
Resim : 2 — Taşlı Pınar - Yukarı Pınar ve elektrik
dizel santrali.



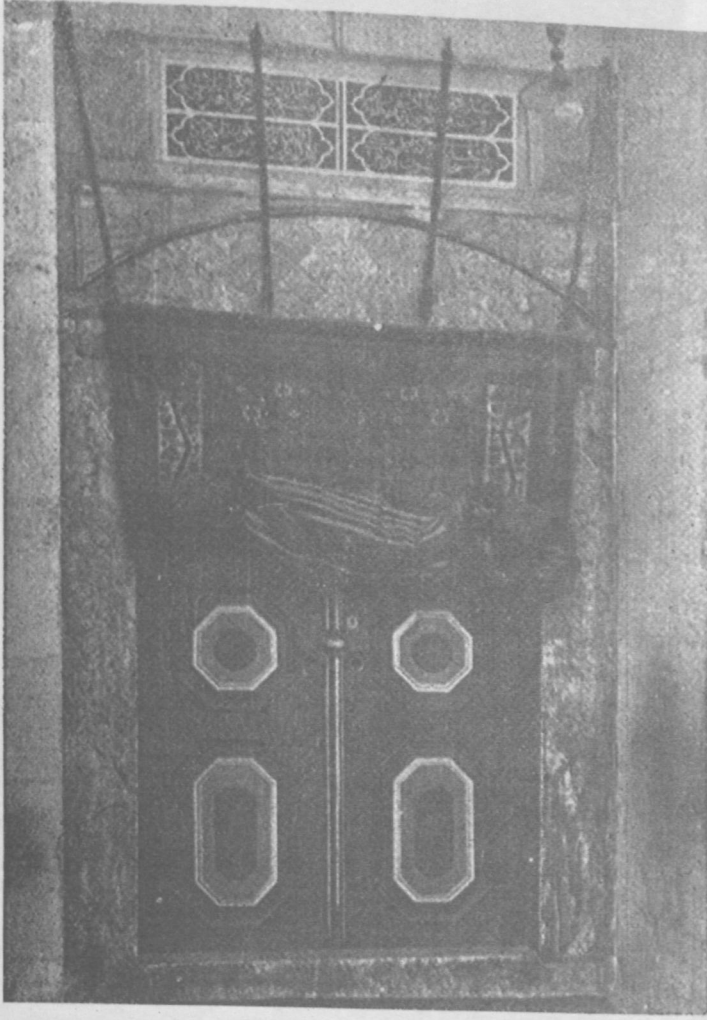
Resim : 3 — Şeyh Nasuhi Efendi medfeni - mevcut halî.



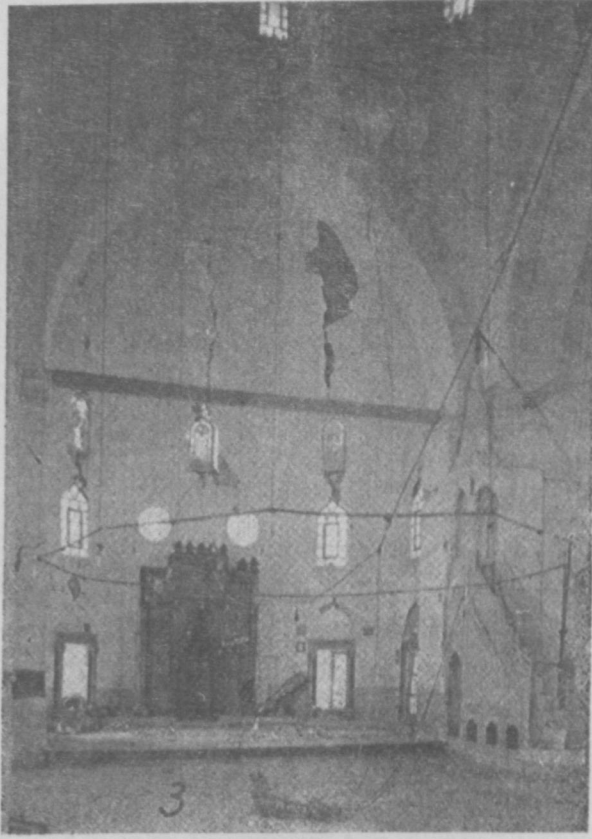
Resim : 4 — Abdülmecid Efendi medfesi - mevcut hali.



Resim : 5 — Mer'aşi Abdurrahman Paşa camii: 1943 depreminin son zana umumi görünüşü.



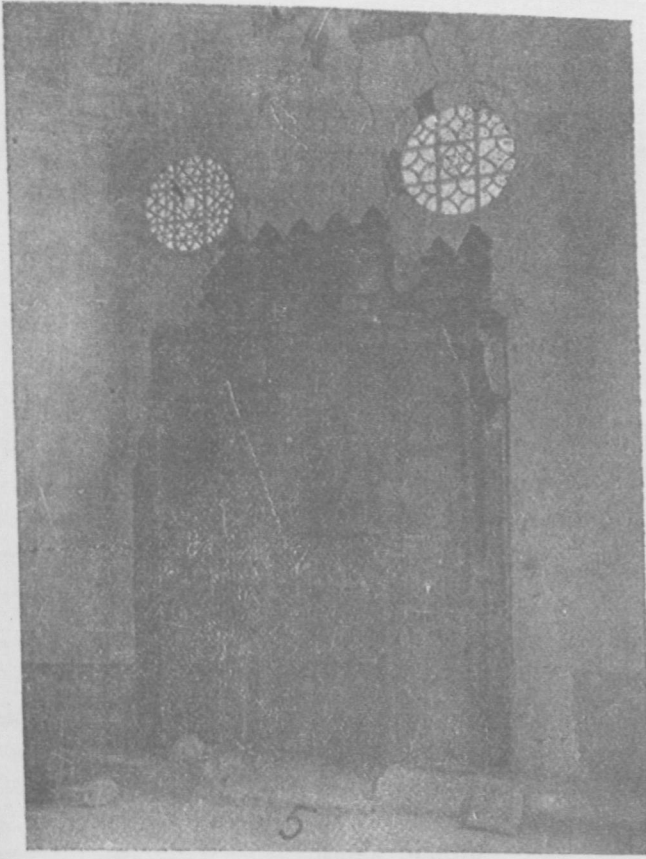
Resim : 6 — 1943 depreminden sonra, cemaat kapısı.



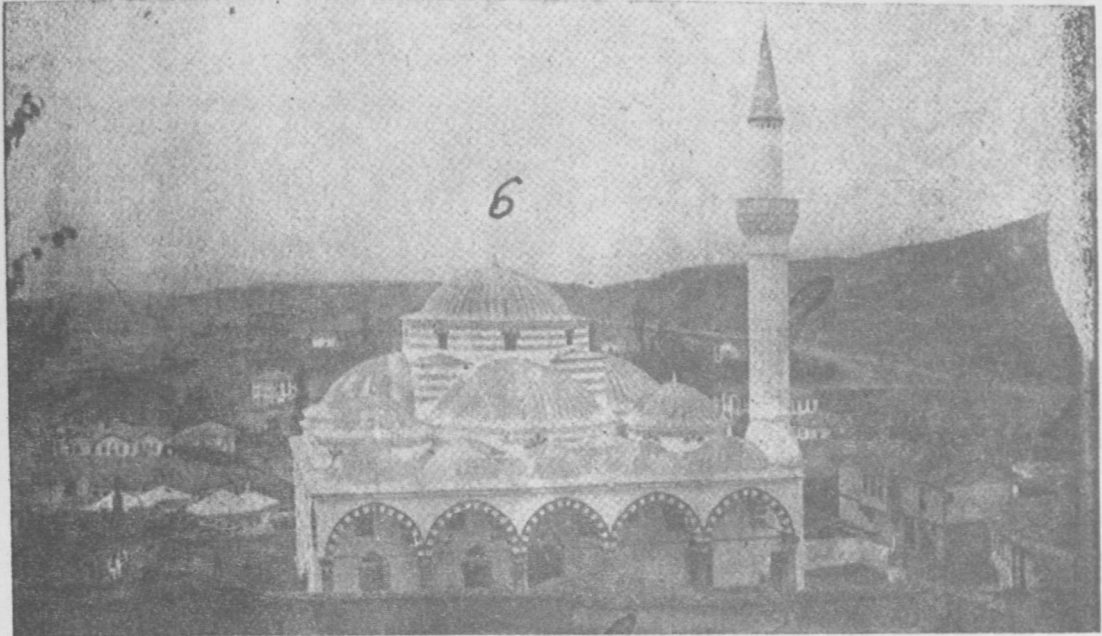
Res.m : 7 — 1943 depreminden sonra,
mihrap ve kubbeler.



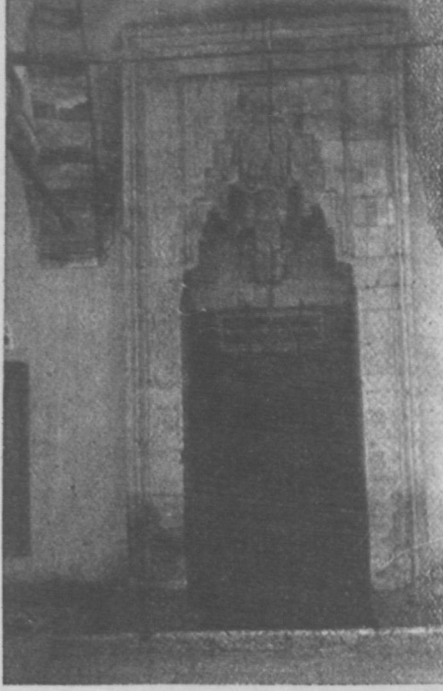
Resim : 8 — 1943 depreminden sonra, müezzin mahfeli ve kubbeler.



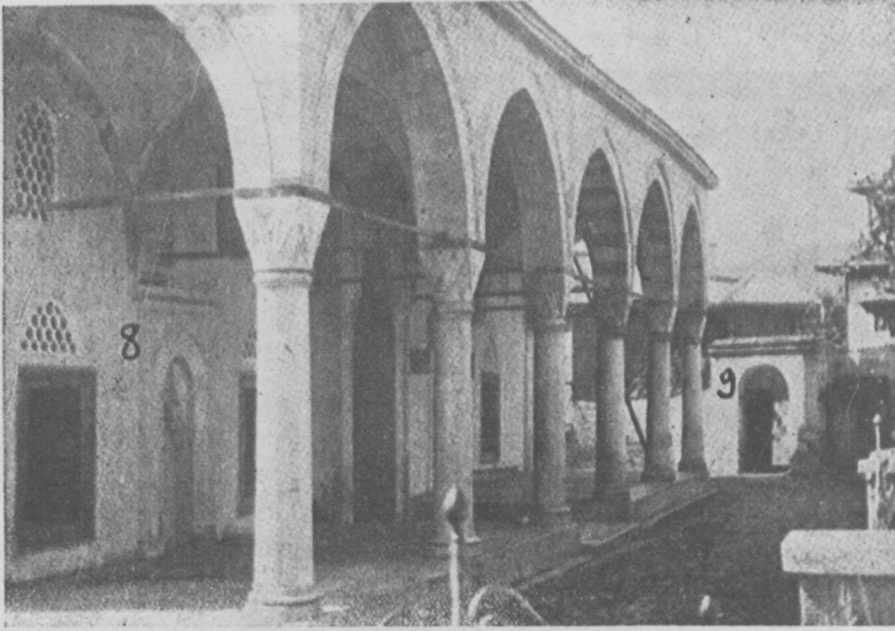
Resim : 9 — 1943 depreminden sonra, mihrap.



Resim : 10 — Restorasyondan sonra, dıştan umumî görünüş.



Resim : 11 — Restorasyondan sonra,
minber kapısı.



Resim : 12 — Restorasyondan sonra, dış cemaat yeri ve
kuzeybatı cümle kapısı.